

forradalom alakjai és eszméi — ennek bemutatására szép példa a könyv Mirabeau-portréja —, de jogi és kulturális gondolkozását inkább meghatározta az angolszász jogrend és kultúrközege, melyet majd később a századelő eszméi elevenítettek nálunk ismét fel. Fontos tehát a könyvnek az az elemzése, amely William Pitt, Canning és Jefferson Szalayra és rajta keresztül a teljes magyar kulturális és jogéletre tett hatását bizonyítja. Nem felesleges leszögezni, hogy például Szalaynak a jury bevezetésére tett javaslata akkor nemcsak egy új törvénykezési szisztéma kívánalmát jelentette, de többet: a polgári és a demokratikus indítás felé vezető első igazi próbálkozást is.

A szerző meggyőző állításának igazáról, miszerint: „Néhány, Szalay által képviselt reformgondolat ma sem veszítette el aktualitását, mert ott a helye a modern, korszerű jogi eljárás tárházában.” Ugyanakkor a könyv azt is bizonyítja, hogy a tudósi és politikusi szemléletmód nem egymást kizáró, de gyakran éppen egymástól elválaszthatatlan attitűd. Ennek szellemében sokrétűen foglalkozik Szalay László politikai és történetírói munkásságával. Elemzése a mindkét területen megmutatkozó realitásérzékére és az ezzel nem összeegyeztethetetlen, töretlen optimizmusára irányítja a figyelmet. Világosan látja, hogy Szalayt tiszta intellektusa minden tevékenységében megővta a romantikus vagy nacionalista túlzásoktól, de nem fosztotta meg a haladásba és a nemzeti túlélésbe vetett szilárd hitétől. Jellemét is nagyra értékelő a szerző következő megállapítása: „Ha meggondoljuk, hogy aktív politikai szereplés és egy nagy nemzeti katasztrófa után fogott a történetíráshoz, bámulnunk kell tárgyilagosságát.” Mindezt összegezve tehát: a mű lapjain egy ma is sok szempontból példát adó közéleti személyiség alakja rajzolódik ki.

Antalfy György Szalay Lászlóról írt monográfiája továbbgondolásra inspiráló, a magyar múlt elemzésében újabb előrelépést jelentő mű.

Várjuk a szerzőtől a következő, e célkitűzést ismét megvalósító kötetet. (Közgazdasági és Jogi.)

PAPP ISTVÁN GÉZA

Egy születésnap i köszöntő olvasása után

Szabad György szakmai és erkölcsi nagysága történész körökön kívül is közismert. Három évtizedes munkássága alatt iskolát teremtett, s most, hatvanadik születésnapján, tanítványai emlékkönyvvel tisztelegtek mesterük előtt.

A könyv — címe: *A magyar polgári átalakulás kérdései* — húsz tanulmányt tartalmaz. Az első tanulmány első sora — „A veszített mohácsi csata...” — és az utolsó írás befejező gondolata — „...Magyarország lett a máglya, amelyen az osztrák sást megégették” — jelképszerűen fogja közre azt a problémakomplexumot, amit röviden „magyar polgárosodásnak” szokás nevezni.

A kötet korántsem tekinthető magyar társadalomtörténeti szintézisnek. Nem is lehet az. Az emlékkönyvek természetéből következik, hogy a felkért

— vagy ajánlkozó — kutatók saját szűkebb szakterületük egy-egy rész-problémájáról szóló írásukat nyújtják át a szerkesztőknek. Ám jó szerkesztői munkával az így készült írások is szerves rendbe állíthatók. S ez történt e kötetben is. Dénes Iván Zoltán, Gergely András és Pajkossy Gábor — négy fejezetbe rendezve — olyan szerkezetbe tudta szedni a hűz írást, hogy folyamatosan olvasva az újkori magyar társadalomfejlődés legfőbb kérdései — logikus rendben — sorra megjelennek az olvasó előtt. Annak ellenére, hogy az írások műfaja és témája igencsak szerteágazó.

Mert a tanulmányok nem a Mohács és Trianon közötti időszakról szólnak — a két esemény csak mint „kezdet és vég” jelenik meg —, hanem elsősorban a XIX. századi polgárosodás kérdéseiről. Az első fejezetbe — „A változó társadalom” — azokat a tanulmányokat illesztették a szerkesztők, amelyek a társadalmi mobilitást, a polgárság és nemesség „mozgását” vizsgálták Kassán, Budán, Szegeden, illetve az egész országban. A második fejezet — „Az átalakuló közélet” — a „gondolkodás és a politikai élet polgárosodását” elemző írásokat tartalmazza, míg a harmadik — „Az áttörés” — a politikai sikert és a katonai bukást elemzőket. A negyedik fejezet — „Megegyezés vagy kiegyezés” — címével is jelzi a szerzők és szerkesztők fenntartásait, sőt, értékelését.

Mint már említettem, az írások műfaja igen különböző. Találunk a kötetben statisztikai apparátussal dolgozó rétegződésvizsgálatot (Újváry Zsuzsa, Gergely András), költői magatartást értelmező szintéziskísérletet (Melczér Tibor), eszmetörténeti esszét (Gerő András), illetve elemzést (Dénes Iván Zoltán), politikatörténeti esszét (Jeszenszky Géza) — hogy csak a legjellemzőbb, ám így is nehezen körülhatárolható műfajokat említsem. De a kötet szelleme homogén: szerkesztők és szerzők a liberális polgári átalakulást és a nemzeti függetlenséget a társadalmi problémák egyetlen lehetséges megoldásának tekintik. Avagy másképpen fogalmazva: az önrendelkezés érvényesítését a közösségi és egyéni problémák megoldási feltételének tartják. Ezt bizonyítja mind a Kossuth hűtlenségi peréről készült elemzés (Pajkossy Gábor), mind az 1830—31-es lengyel felkelést, illetve a reformkori lengyel—magyar kapcsolatokat vizsgáló néhány tanulmány, mind a „megegyezés avagy kiegyezés” körüli társadalmi, politikai és nemzeti-nemzetiségi kérdéseket tárgyaló többi írás is. A kötetet korántsem a „hazafiú” lelkesedés, sokkal inkább a tisztázó szándék, a racionális megközelítés és objektív elemzés igénye jellemzi. Mértéktartás és alaposág.

A szerkesztés tudatosságát dicsérik a kötet „arányai” is. Bár — mint már jeleztem — a tárgyalt kérdések időbeli megoszlása meglehetősen nagy, az írások túlnyomó többsége a reformkorról, illetve a kiegyezés körüli problémákkal foglalkozik. S egy emlékkönyv esetében igen nehéz „hiányról” szólni, a reformkori Magyarországról szóló fejezetből mégiscsak hiányzik egy kérdéskör: a nemzetiségek ügye. Márpedig enélkül a reformkor képe — tekintettel e problémák máig ható következményeire — mindenképpen hiányos. Az 1849—67 közötti időszakot tárgyaló fejezetben viszont igen érdekes, tanulságos írásokat olvashatunk a korabeli román, szerb, cseh nemzeti-nemzetiségi törekvésekről, programokról, azok magyar kapcsolatairól (Borsi Kálmán Béla, Ress Imre, illetve Heiszler Vilmos tollából).

A kötetet Szabad György több mint három évtizedes szakirodalmi munkásságát áttekintő bibliográfia zárja.

„A szerzők kutatói érdeklődésének kialakulásában és pályakezdésében komoly hatása volt, nem ritkán tudományos tevékenysége egészében meg-

határozó jelentősége van Szabad György személyiségének, történetirői és tanári munkásságának” — írják a szerkesztők a kötet előszavában. A kötet olvastán elmondhatom, hogy a szerzők mind szellemükben, mind felkészültségükben méltó tanítványai mesterüknek. (*A magyar polgári átalakulás kérdései. Tanulmányok Szabad György 60. születésnapjára.* Kiadja: ELTE Bölcsészettudományi Kara.)

BÁBA IVÁN

Scserbatov: Paszkevics Magyarországon

I. Miklós cár 1849. április 23-án (= május 5-én) írta meg Ivan Fjodorovics Paszkevics varsói hercegnek azt a levelét, melyben közli „kedves atyai parancsnokával”, hogy a korábban tervezettnél jóval nagyobb haderővel kíván az osztrák uralkodó segítségére sietni, s a Magyarországra, az ottani lázadás elfojtására bevonuló haderő főparancsnokául őt nevezi ki:

„A jelenlegi helyzetben, úgy gondolom, valóságos segítséget ke'l nyújtanunk, nem elszigetelten, hanem az összes számításba vehető erővel, úgy, hogy a várt siker kétségtelen legyen. Te magad vezesd új győzelmekre, nagylelkű, segítő tette hadseregemet, segítsen meg bennünket az Isten, s te légy az ő eszköze!”

A levél teljes szövege olvasható a Bibliotheca Historica egyik legutóbb megjelent kötetében. Ez a kötet az 1848/49-es forradalomra és szabadságharcra vonatkozó szép számmal napvilágot látó kiadványok között különös figyelemre tarthat számot. Alekszandr Petrovics Scserbatov *Paszkevics Magyarországon* címen megjelent munkáját és a csatolt okmánytárat ugyanis nemcsak a történelmünk iránt érdeklődő olvasók, hanem a korszak kutatói is érdeklődéssel forgathatják. Ennek főként az az oka, hogy a szabadságharc sorsát eldöntő cári intervenció orosz levéltári forrásai nehezen vagy egyáltalán nem hozzáférhetőek voltak miatt a történészek számára is jórészt ismeretlenek s így kiaknázatlanok. (Bizonyos mértékben kivételt képeznek Andics Erzsébet és az ungvári történészprofesszor, Várad Sternberg János kutatásai). Az e téren egyébként megmutatózó tájékoztatlanságra utal az a tény is, hogy a tizkötetes „Magyarország története” szabadságharcra foglalkozó kötetének (*Magyarország története. 1848—1890.* 1—2. köt. Bp. Akadémiai Kiadó, 1979) bibliográfiájába bekerült nyomtatásban is megjelent orosz forrásokra vonatkozó adatok mindegyike pontatlan vagy téves. E bibliográfiában Scserbatov hatkötetes Paszkevics-életrajza nem is szerepel, holott e munka eredeti orosz kiadása megtalálható Budapesten, az Egyetemi Könyvtárban. Címe: General-feldmarsal knyaz'Paszkevics, jego zszizny i gyejatyel'noszty. Po nyeizdannüm isztocsnikam szosztavil General'nogo Staba General-Lejtenant knyaz' Scserbatov. 1—6. köt. Szankt-Petyerburg. 1888—1899. (Az 5. kötethez tartozik egy kiegészítő kötet is.) Az említett bibliográfiában e mű helyett csak az 1948-ban kiadott „Két emlékirat az 1849-es cári intervencióról” című könyvecske szerepel, amelynek egyik darabja a Paszkevics-életrajz 6. kötetének rövidített változata, ráadásul szlovák nyelvből fordítva.

Most tehát a szóban forgó Paszkevics-biográfia teljes 6. kötetének magyar